

Ο ΧΡΟΝΟΣ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ιωάννης Πετρόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, Π.Τ.Δ.Ε., Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Η ιστοριογραφία αφορά εξ ορισμού τη σχέση του ανθρώπου με τον χρόνο¹. Ήδη ο Ηρόδοτος όρισε ως αντικείμενό του την "ιστορία", δηλαδή την ελεύθερη "αναζήτηση ή διερεύνηση" του παρελθόντος μέσα από την παράθεση ή και την αντιπαράθεση διαφόρων αφηγήσεων περί "των γενομένων". Το πλέγμα των αφηγηματικών αυτών εκδοχών, όπως ρητώς ομολογεί ο ίδιος, είναι δυνατόν να εμπιριέχει "μύθους", δηλαδή ανεπιβεβαίωτες διηγήσεις οι οποίες ανάγονται στο μακρινό, ηρωικό παρελθόν².

Όπως δείχνει ο David Sutton με βάση την επιτόπια ανθρωπολογική έρευνα που πραγματοποιήσε στην Κάλυμνο, ο συμφορμός και ακόμη και η σύγχυση "μύθου" και βεβαιότητας φανερώνονται καθαρά στις αφηγήσεις Καλυμνίων για τις διάφορες "ιστορίες" τους – τις ατομικές-οικογενειακές, την τοπική καθώς και την εθνική ιστορία. Οι άνθρωποι αυτοί κατανοούν την αρχαιότερη (αλλά και τη σύγχρονη) ελληνική ιστορία με τη βοήθεια αναλογικών παραδειγμάτων, κατ'ουσίαν μεταφορών, που προέρχονται από τον καθημερινό ή τον οικογενειακό βίο. Αντιστρόφως, ερμηνεύουν τη σύγχρονη πραγματικότητα με τη βοήθεια παλαιότερων, παραδοσιακών προτύπων, όπως είναι ο Σωκράτης, οι

ήρωες των Θερμοπυλών, οι μάρτυρες της Εκκλησίας, οι αγωνιστές του 1821. Η ιστορία, είτε είναι ιδιωτική, είτε συλλογική, συγκροτείται αφηγηματικά σε εξαιρετικά γεγονότα, τα οποία, ασχέτως της παραλλαγής των επί μέρους λεπτομερειών τους, συνθέτουν μια στερεότυπη θεματογραφία: ο αγώνας, η θυσία, η προδοσία.

Οι ανθρωπίνες κοινωνίες ανά τους αιώνες παρουσιάζουν σταθερά δύο τρόπους του σκέπτεσθαι σχετικά με τον χρόνο: αφ'ενός, σε σχέση ιδιαίτερα με την αγροτική παραγωγή, ο χρόνος νοείται ως ευθύγραμμος, πεπερασμένος και προσανατολισμένος προς το παρόν και αφ'ετέρου, όσον αφορά τα παραμύθια, τους μύθους εν γένει και τις τελετουργίες, νοείται ως κυκλικός και επομένως στατικός³. Στη δεύτερη περίπτωση τίποτε δεν αλλάζει ουσιαστικά, εφ' όσον το παρόν αποτελεί τη συνέχεια του παρελθόντος.

Ο Charles Stewart πραγματοποιείται τον τελετουργικό χρόνο στην μακρότατη ελληνική παράδοση, αναλύοντας τη συχνή χρήση κυκλικών σχημάτων κυρίως στις κατ'έξοχην ιεροπραξίες της νεοελληνικής κοινωνίας, τα μυστήρια της Εκκλησίας. Κατά τον συγγραφέα, η κυκλικότερη κίνηση η οποία εκτελείται κατά τα μυστήρια συνδέεται με τις έννοιες της τελειότητας, της

Ελληνικός χορός στην Πάρο (Danse Grecque à Paros). Choiseul-Gouffier, Voyage pittoresque de la Grèce (Paris 1782), τ. 1, πν. 33, 68-69. Σχέδιο: J. B. Hilaire. Χόροξ: P. Martini.

πληρότητας της ζωής (ή ευετηρίας) και της αιωνιότητας. Έτσι το αίσιο σχήμα του τελετουργικού κύκλου μπορεί να θεωρηθεί και συμβολικός τρόπος απόδοσης από τα όρια του πεπερασμένου, μη αναστρέψιμου χρόνου.

Πολλά παραμύθια, παρόλο που διακηρύσσουν από την πρώτη στιγμή τη ρήξη τους με το παρόν (πβ. τον λογότυπο «Μια φορά κι έναν καιρό»)⁴, εντούτοις ουδέποτε το εγκαταλείπουν. Η Μαριάνθη Καπλάνογλου δείχνει ότι σε τουλάχιστον δύο ομάδες νεοελληνικών παραμυθιών, τα οποία εντάσσονται σε μια ευρύτερη βαλκανική παράδοση, η αφήγηση – και η ίδια η τεχνική τής αφήγησης – αναφέρονται στη σχέση του ανθρώπου με τις ανελαστικές απαιτήσεις και τις λιγότερες απολαύσεις που επιφυλάσσει το φυσικό (αγροτικό) περιβάλλον κατά το παρόν. Ειδικότερα, στα παραλλαγές του παραμυθιού «Οι δύο γριές και οι δώδεκα μήνες» το παρόν συγκεκριμενοποιείται ως «κύκλος» επίπονων αγροτικών εργασιών που επαναλαμβάνεται εσαεί. Δηλαδή, ο χρόνος αναπαριστάται ως βιωματικός και κατά παράβαση των νόμων της φύσης, ως στατικός⁵.

Ο Ευάγγελος Αυδίκος εστιάζει την ανάλυση του έξω από τον χωροχρόνο του παραμυθιού, για να δείξει ότι οι Βαλαφώνιοι και Σαρακατσάνοι νομάδες υιοθετούν μια εξ ίσου βιωματική αντίληψη του χρόνου στο πλαίσιο της κτηνοτροφικής τους παραγωγής. (Σε παρόμοια συμπεράσματα οδηγήθηκε σε σχέση με τους νομάδες του Σουδάν ο Βρετανός ανθρωπολόγος Evans-Pritchard, ένας από τους δασκάλους του John Campbell, ο οποίος μελέτησε τους Σαρακατσάνους της Πίνδου το 1954-5). Όπως και ο Stewart, ο Αυδίκος θίγει επίσης τη σημασία του «χρόνου του πανηγυριού ή της γιορτής»: τα πανηγύρια των Σαρακατσάνων προσφέρουν μια

προσωρινή φυγή από τον αμεικτό ευθύγραμμο χρόνο, αλλά και αποτελούν μηχανισμό επίρρησης των κοινωνικών δομών τους.

Η νοσταλγία δεν είναι κοινωνικό φαινόμενο αποκλειστικά ελληνικό ούτε πρόσφατο. Μαρτυρείται, όπως παρατηρεί η Πηνελόπη Παπαηλία, στην Ευρώπη από τον 17ο αιώνα και σχετίζεται με τη «νεστερικήτητα». Στη νεότερη ελληνική κοινωνία το φαινόμενο αυτό έλαβε κατά καιρούς διαφορετικές μορφές. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 η αναπτυσσόμενη πρωτοκαπιταλιστική πόλη της περιόδου 1900-1950 άρχισε να γίνεται αντικείμενο αναπόλησης. Η Παπαηλία εξετάζει, μεταξύ άλλων, τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται εδώ και πολύν καιρό η νοσταλγία για τον «παλαιό Βόλο» από τους ίδιους τους Βολιώτες. Όπως συμβαίνει και σε άλλες κοινωνίες, η νοσταλγία αυτή είναι τρόπος φυγής από το παρόν – και το μέλλον –, και ευκολά μετατρέπεται την ιστορία ενός τόπου σε μυθολογία⁶.

Σημειώσεις

1. Πβ. το προοίμιο των *Ιστοριών* του Ηρόδοτου: «Ηρόδοτος Ἀλικαρνηστέος ἱστορίας ἀπόδειξι ἦδε. ὡς μῆτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τὰ χρόνῳ ἐξίτηλα γένετα κ.λπ.». Ο συγγραφέας διακηρύσσει ότι θέλει να ούσει τις μαρτυρίες για το παρελθόν από τη λήθη που σφαιρίζει ο χρόνος.

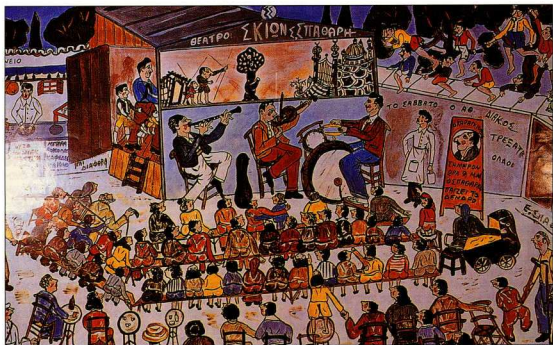
2. Πβ. *Ηρόδ. Ιστ. Α'*, 5.3 επίσης, F. Hartog, *The Mirror of Herodotus*, αγγλ. μτφ., Berkeley/Los Angeles/London, 1988, 295-6 και F. Graf, *Greek Mythology*, αγγλ. μτφ., Baltimore/London, 1993, 121-3.

3. M. Bloch, «The Past and the Present in the Present», *Man*, N.S. 12 (1977), 278-92.

4. Πβ. την αρχαία διατύπωση: «Ἦν γὰρ ποτε χρόνος» (Πλάτωνος *Πρωταγόρας* 320c), με την οποία ο Πρωταγόρας αρχίζει την αφήγηση του μύθου του.

5. Bloch, *ό.π.*, ιδίως 284-5.

6. Στο προηγούμενο τεύχος της *Αρχαιολογίας*, στο άρθρο της M.L. Coulson «Ἡλικὰ Ρολόγια στη Βυζαντινὴ Ἑλλάδα: Ἀνάμνημα ἢ Ἀνάθεμα», σσ. 48 κ.ε., εκ παραδρομῆς αναφέρεται το τοπωνύμιο *Σκρίπυ* (ορθή γραφή) ως *Σκρίπυ*. Επίσης στο ίδιο άρθρο, σ. 50, αναφέρεται ο Άγιος της Δυτικής Εκκλησίας *Μηνῆς*· στα Ελληνικά το όνομα αυτό έχει μεταγλωττισθεί ως *Βέδω* ο Αϊδωσιμος.

Ευγένιος Σπαθάρης.
"Το θέατρο του Καραγκιόζη".